

KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések 1914-ben.

1. *Moravcsik Gyula. A csodaszarvas mondája a bizánczi írónál.* Budapest, Franklin. Kny. az EPhK.-ból. 8-r. 19. l.

Bár a magyar hún-mondák bonyolult problémájáról több súlyos és döntő ítélet hangzott el, még mindig ott állunk, hogy egyes elemeik kialakulása összehasonlító szempontból tisztázva nincsen. Pedig a legmesszebb menő részletkutatások, a monda szálainak minden irányban való kibogozása nélkül nem szabad arra gondolnunk, hogy végleges ítéletet mondhassunk. Moravcsik a kutatóktól eddig még figyelembe nem igen vett területre irányítja a nyomozást: a bizánczi írók följegyzéseire. A hún népet vezető csodaszarvas alakja először az V. század elején bukkan föl Eunapiosnál, kinek művét azonban csak kivonatokból ismerjük. Tőle kerül Sozomenos egyházi íróhoz, s még ugyanabban a században Zosimoshoz. A század végén a mondát újra följegyzi Priskos, kitől átveszi Jordanes és Prokopios, tőlük kerül a nyugati írókhoz s a magyar krónikásokhoz. Maga az üldözött és népet vezető szarvas alakja pedig régi görög motívum (Io mythosa, a Bosporos), melyet a bizánczi írók kapcsoltak a húnok vándorlásához. — Szerzőnk érvelése bizonyára meggyőző mindenkit arról, hogy itt nem ősi hún motívumról van szó, mely Skythiából került nyugatra s így jutott a magyar mondába, hanem egyszerűen az antik görög monda egyik hajtása, melynek szerepe a hún mondában a bizánczi írók rovására irandó.

2. *Kis Lőrinc. Gróf Koháry István költészete.* Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, Attila-nyomda. 8-r. 52 l.

Kis Lőrinc négy fejezetben, essay-szerűen tárgyalja Koháry életét, ismerteti műveit, jellemzi költészete tárgyait és eszméit, kimutatja forrásait. Az életrajz nem eredeti kutatások alapján készült, hanem csak az eddigi irodalom fölhasználásával. Mindamellet a szerzőtől nem tagadhatni meg azt az önállóságot, hogy forrásait kellő kritikával kezeli. Így van egy-két eredeti megállapítása. Rámutat arra, hogy Koháry nem fogsága után írta le összes verseit, a mint legtöbb életírója állítja, hanem ha »szűken s ritkán«, alkalma volt börtönében is nemcsak dúdolgatni, de le is írni versei egy részét. Majd néhány kiadvány díszítésének összehasonlításából ki akarja mutatni, hogy az 1720-as kiadás (»Sok óhajtás közben« stb.) eddig ismeretlen megjelenési helye a *nagyszombati* egyetemi

nyomda. Koháry egyéb kapcsolatait Nagyszombattal tekintetbe véve, a dolog fölötté valószínűnek látszik, bár meg kell gondolnunk, hogy az akkori időben — különösen jezsuita kiadványokban — ugyanaz a klisé a legkülönbözőbb nyomtatványokon is előkerül. A kérdést csak akkor tekinthetjük eldöntöttnek, ha sokkal több kiadvány, továbbá a betűtípusok összehasonlítása is ugyanerre az eredményre vezet. — A továbbiakban ügyesen jellemzi Koháry költészetét, röviden ismerteti, példákkal is igazolva Balassi és Gyöngyösi hatását; Ovidiusra is rátér, de nem dönti el, vajjon közvetlenül hatott-e írónkra vagy csak Gyöngyösi művein keresztül. Meg kell még jegyeznünk, hogy a monographia nyelvében föltűnően meglátszik Riedl Frigyes stílusának hatása, de nem az essay-, hanem előadó stílusát utánozza, ezt is inkább csak külsőségeiben.

3. *Barth Rezső. Gróf Lázár János élete és művei.* Budapest, Élet. 8-r. 45 l.

Barth szintén monographiát akar írni. Csakhogy nála semmi eredetiségről sincs szó. Tudományos szempontból munkája teljesen értéktelen, még a tárgyáról szóló irodalmat sem tudta teljesen kiaknázni. Az életrajzban Lázár Miklós és Teleki Domokos adataira támaszkodik, Halmágyi Miklós naplóját csak ezekből ismeri, holott nemrégiben kiadta Szádeczky Lajos. (Mon. Hung. Hist. II. Script. 38 k. 1906.) Lázár latin és magyar nyelvű műveinek ismertetése abban áll, hogy tárgyukat vagy tartalmukat röviden elmondja. Az a legfurcsább, hogy minden bővebb nyomozás vagy bizonyítás nélkül mer általános ítéleteket mondani. A latin művekről egyszerűen kijelenti, hogy »valamennyinél kimutatható a római költők hatása stb« — nem tudom, vajjon ez a »versus mnemonici«-kre szedett Hármaskönyvről és latin synonymákról is áll-e? Különben csak két helyen »mutat ki« ilyen hatást: mindkettő igen jelentéktelen, egyáltalában nem jellemző példa. Hogy az eredetiségtől mennyire irtózik, legjobban mutatja, hogy a kéziratban maradt munkákra egyáltalában nem terjeszkedik ki s néhány adatát sajtóhibástól veszi át.

4. *Kádár Jolán.* A budai és pesti német színészet története 1812-ig. (Német Philologiai Dolgozatok. XII.) Budapest, Pfeiffer Ferd. 8-r. 148. l.

E munka elsősorban műveltségtörténeti és német philologiai szempontból fontos. A szerző azonban nem mulasztja el kiemelni mindazon vonatkozásokat, melyek tárgyát a magyar színészettel és drámai irodalommal összefűzik. Igen ügyesen mutat rá, hogy a magyar színház története szervesen kapcsolódik a budai és pesti német színház fejlődéséhez. Főként azért tartozik a magyar színpad köszönettel a németnek, hogy elvégezte előtte a tisztítás munkáját: a Hanswurttal való küzdelmet, majd a francia dráma elleni harcot nálunk a német színészet vívta meg, ez hozta meg nekünk Shakspeare és a német classicusok műveit s így műsorával gyakran sikerült elérnie azt a színvonalat, a melyen az akkori bécsi Burgtheater állott. Ezzel együtt járt, hogy közönséget nevelt a későbbi magyar színelőadások számára s a fejlődő magyar írónak bizonyára nem egy termékenyítő impulzust adott. — Fejtegetései során gyakran kiterjeszkedik a német írók magyar tárgyú műveire, melyek némelyiké-

ben már előkerültek a magyar népies alakok, továbbá megjelenik a magyar történeti tragédia és a hazafias lovagdráma (43—49. l.). A mellett folyton figyelemmel kíséri a műsor fejlődését, láthatjuk belőle, mint szivárognak át hozzánk a későbbi magyar drámák kedvelt motívumai, a polgári és katonai dráma, a látványos balett, a tündéri bohózat, Kotzebue, Iffland mellett a classicusok cultusa is. — Végül igen jelentős s kutatóink számára nélkülözhetetlen munka a függelék, melyben az 1783, 1786/87, 1789/90 és 1791—1811 évek műsorát állítja össze.

5. *Schuy Gilbert. Bacsányi János és I. Napoleon 1809-ki proclamatiója a magyarokhoz.* (Történeti értekezések. 5.) Budapest, Stephaneum. 8-r. 101 l.

Szintén csak közvetve, Batsányi szempontjából, érdekel bennünket Napoleon kiáltványának kérdése. Szerzőnk az eddig föl kutatott adatok és elhangzott vélemények alapján akarja a kérdést végleg tisztázni. Kutatásaiból két megállapodást kétség nélkül el kell fogadni: 1. a proclamatiót Márton József fordította, 2. a kiáltvány correcturája (beleértve a helyesírási és stiláris módosításokat) Batsányitól való. Ennyi fogadható el t. i. Márton és Batsányi vallomásaiból. Hogy azonban a kiáltvány francia nyelvű szövegét maga Napoleon fogalmazta, azt a többi proclamatióval való összehasonlítás se döntheti el. Ugyancsak az sem bizonyos, hogy a Márton által elhagyott sérelmes részeket Batsányi fordította, s tőle származnak »az egész proclamatiót élesítő közbeszúrások.« A történeti, irodalmi és lélektani érvek bármilyen ügyes csoportosítása, a tanúvallomások apró részleteinek gondos egybevetése sem elegendő arra, hogy biztos documentum nélkül a kérdés e részét tisztázni lehetne. Az irodalomtörténetírás elég tanulságos példát szolgáltat arra nézve, hogy a legélesebb elméjű combinatók is mennyire összemolnának egy-egy előkerülő adat súlya alatt (Szilády elmélete Pelbárt szerzőségéről a Katalin-legendában, Scherer véleménye az Urfaustról).

6. *Rácz Mária. A göcseji Helikon költői.* Budapest, Uránia könyvnyomda. 8-r. 32 l.

Szerzőnk elég hálátlan tárgyat választott; a Pálóczi Horváth Ádám körül csoportosuló nők alkalmi költészete (1813—1820) irodalomtörténeti szempontból alig jelent valamit. Bár alaposan fölhasználta Horváth hagyatékát az Akadémia kéziratárában s Kazinczy Levelezését, tanulmánya épen hogy kitölti egy doktori értekezés kereteit. Helyesen állapítja meg, hogy a nemzeti nyelv ápolása és a hazafias érzés ébrentartása az a két szempont, melynél fogva a Helikon tagjai helyet foglalhatnak koruk irodalmában. Majd kifejti a Helikon keletkezését és részletesen összeállítja tagjainak, Dóczi Teréziának, Tuboly Rózának és Erzsébetnek, Kazinczy Klárának, Horváth gyámleányának és harmadik feleségének életrajzát, jellemzi alkalmi verselgetését. — A munka a szerény tárgyhoz illően szerény, de lelkiismeretes és gondos alkotás.

7. *Zolnai Béla. Szigligeti »Szökött katoná«-jának külföldi elemei.* Különnyomat az EPhK.-ból. Budapest, Franklin. 8-r. 49 l.

A munka sokkal többet mond a címénél. Szigligeti darabja szinte csak ürügy arra, hogy a polgári drámának legjellemzőbb magyar típus-

sait összeállítsa s a legszélesebb körű nyomozással fölkutassa nálunk ennek közkedvelt motivumait, melyek a *Szökött katonához* vezetnek. Ez a darab épen heterogén elemeinél fogva igen alkalmas arra, hogy ilyen irányú kutatásoknak alapul szolgáljon. Az összehasonlítás szálai bármennyire széjjelágaznak is, összetartja őket e tárgy közössége. A tisztán magyar eredetű elemeken kívül főként két hatásra vezethető vissza a *Szökött katona* eredete, a nélkül, hogy pontos vagy közvetlen forrásról szó lehetne: a polgári dráma hagyományos motívumaira és a korabeli francia romantikus dráma befolyására. Kivált az előbbieik részletes és kimerítő összeállítása érdemel figyelmet: szerzőnk nemcsak alaposan fölhasználta a gazdag irodalmat, hanem ezt számos új adatával bővítette, különösen magyar szempontból. A külföldieskedő mágnás, a katona-dráma, a szökött katona alakja számtalan feldolgozásban és változatban vonul fel előttünk; megállapítja eredetüket, nyomon kíséri vándorlásukat a külföldön, míg először magyar földre nem kerülnek s innen végigkíséri őket egészen Szigligetiig. A romantikus elemek főként Victor Hugo és Alexandre Dumas hatására mutatnak. Hugo hatása kivált a fölismerés motívumában és az akustikai hatáskeltésében látható, Dumas *Antonyjának* befolyása pedig a visszatért leánykori imádó motívumának s a költő színpadi szerepeltetésének alkalmazásában mutatkozik. — Szerzőnk mind a magyar, mind az összehasonlító irodalomtörténet szempontjából igen értékes munkát végzett; az összehasonlító irodalomtörténet főcélját: egyetemes irodalmi áramlatok fejlődését s az egyes nemzeti irodalmaknak egymáshoz való viszonyát csak ilyen részletes nyomozásokkal lehet megállapítani.

KIRÁLY GYÖRGY.